

RESSENYA

JOSEP-ANTON FERNÀNDEZ & JAUME SUBIRANA (EDS.),
*FUNCIONS DEL PASSAT EN LA CULTURA CATALANA CONTEMPORÀNIA:
INSTITUCIONALITZACIÓ, REPRESENTACIONS I IDENTITAT.*
LLEIDA: PUNCTUM 2015. PÀGS. 310.

Abstract. Alfons Gregori, ressenya de Josep-Anton Fernández & Jaume Subirana (Eds.): *Funcions del passat en la cultura catalana contemporània: institucionalització, representacions i identitat* [review of Josep-Anton Fernández & Jaume Subirana (Eds.): *Funcions del passat en la cultura catalana contemporània: institucionalització, representacions i identitat*].

El volum que tenim a les mans és una mostra molt representativa de la recerca fruit de l'exigència i del rigor que actualment duen a terme dins del camp de les Humanitats especialistes en diverses de les vessants de la cultura catalana. Sens dubte, la majoria dels treballs inclosos ens forneixen dades, reflexions i perspectives d'anàlisi força valuoses que contribueixen a omplir buits o completar aspectes poc aprofundits prèviament en les àrees o els temes que tracten. Constitueix, doncs, un llibre rellevant dins de l'àmbit que, en l'espai universitari català, se sent la ventafocs de la recerca per partida doble: els estudis humanístics, en general, semblen ser més conscients que mai de la seva qualificació de "minusvàlids" en les estratègies de desenvolupament acadèmic dels estats occidentals, i, en el nostre cas, la condició de cultura minoritzada llasta encara més aquesta oprobiosa situació. El llibre es presenta com la culminació d'un projecte de recerca homònim de caràcter eminentment interdisciplinari i focalitzat en les dècades dels 60, 70 i 80, que ha estat dut a bon port pel Grup de recerca sobre llengua, cultura i identitat en l'era global IdentíCat. Cal destacar que els articles que l'integren han passat el mateix procediment de revisió que els destinats a revistes acadèmiques indexades, cosa que en principi en garanteix la qualitat com a treballs de recerca. A més, hi apareixen estudis tant en català com en anglès a fi (s'entén) d'intensificar la pràctica de diàleg amb els especialistes no catalanoparlants, alhora que es facilita la difusió d'aproximacions a certs assumptes que s'havien acostumat a veure com a temes "propis", però que poden resultar de molt d'interès fora de les nostres fronteres, per exemple en l'esfera comparativa.

Dit això, si bé als treballs s'aplica en conjunt la distinció entre dos paradigmes –“resistencialisme” i “normalització”– que englobarien la cultura catalana de la segona meitat del segle XX, seguint la tesi de Josep-Anton Fernández a *El malestar en la cultura catalana* (2008), val a dir que *Funcions del passat en la cultura catalana contemporània* és un llibre representatiu de les actuals Humanitats justament per la diversitat de plantejaments i de metodologies que s'hi desenvolupa. En aquest sentit, la presentació dels editors assenyala que, d'acord amb les tres dimensions d'anàlisi que s'hi proposen en forma d'apartats del volum –institucionalització, representacions artístiques i identitat–, l'anàlisi cultural haurà de dur a terme dues tasques diferenciades, però indissociables: d'una banda, “[...] objectivar les relacions entre els diversos agents i els poders i jerarquies polítics i econòmics, i de l'altra [...] identificar i analitzar els relats i els discursos sobre el passat usats per generar o per legitimar projectes i tradicions” (p. 8). Malgrat que es pugui afirmar que, d'una o altra forma, els articles del llibre compleixen el primer dels criteris indicats, únicament una part d'aquests s'ajusten al segon, aquell que recull més directament la idea procedimental dels estudis culturals a partir de les seves arrels en el postestructuralisme i la seva reproducció en els treballs d'orientació postcolonial, de gènere, de crítica historiogràfica o filmica, etc. Ara bé, aquest fet, en lloc d'impedir un diàleg productiu o malmetre el conjunt de l'obra, permet copsar més aviat –com ja s'ha dit– la varietat de tendències que existeixen en la nostra recerca universitària, tendències no sols plenament complementàries, sinó mútuament indispensables a l'hora de fer avançar el coneixement sobre els temes exposats. De fet, d'entre els valors acadèmics que conformen el nucli diferencial que caldria reivindicar de les Humanitats –enfront del temor reverencial i acomplexat d'alguns envers les ciències–, sobresurt la diversitat metodològica, que va més enllà de determinats procediments tancats.

Com sol succeir en la recensió de volums col·lectius, l'espai limitat impedeix fer una descripció de la totalitat dels treballs que no caigui en l'inventari superficial, per la qual cosa se n'esmentaran els més significatius, que alhora són aquells que, al meu parer, s'ajusten millor en general als criteris definits a la presentació del volum, comentats més amunt. Enceta el primer apartat, “Institucionalització: memòria, conflicte, invenció”, un article de Jaume Subirana en què, a partir de plantejaments de la teoria dels polisistemes i força dades proporcionades per una sòlida recerca, analitza l'ús de les referències al passat en els discursos al voltant de l'establiment o la recuperació de tres entitats clau en el panorama institucional de la literatura en llengua catalana: el PEN Català, la Institució de les Lletres Catalanes i l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana. A banda de l'interès de l'estudi per si mateix, cal agrair que Subirana obri les portes en el nostre àmbit a l'anàlisi de la nostàlgia en les organitzacions de caire cultural, un gir que ens duria a plantejar la importància del concepte en el cas

català, en confrontació amb els vectors de la modernitat oblidadissa que tant han marcat certes visions dins del sistema literari nostrat. El segueix l'article "«Next to Normal»: Toward a Pathology of Public Theater in Contemporary Catalonia", de Sharon G. Feldman, en què parteix de la peça de M. Grief del títol com a metàfora de la consciència nacional catalana i, més concretament, de la situació del teatre públic a Catalunya, per tal d'analitzar la imatge i la funció de dos teatres emblemàtics –el Lliure i el Nacional– dins de la xarxa significativa del món institucional i artístic català, fent ús de diverses categories que deixen de ser dicotòmiques en la contemporaneïtat (públic/privat, comercial/no comercial, nacional/internacional). Igualment és força suggestiu el treball de P. Louise Johnson "Competing Discourses of Olympism: Barcelona'92 as a Conflicted Memory Site", el títol del qual resulta força explícit. Encara que, com afirma la mateixa autora, ja existeix abundant recerca publicada sobre el fenomen dels Jocs Olímpics a Barcelona, cert és que ella penetra en un àmbit força inèdit, és a dir, l'anàlisi de les aspiracions de la capital catalana en la complexitat de dinàmiques socioeconòmiques i ideològiques a l'interior de l'Estat espanyol. Val la pena ressaltar la conclusió que, si bé la promoció de la ciutat i el component catalanista van marcar l'olimpisme dels 80 i principis del 90, els Jocs de Barcelona han deixat un llegat important en la consciència nacional espanyola com a *lieu de mémoire* conflictiu en la construcció d'identitats nacionals a l'Estat.

En el segon apartat, les protagonistes són les "Representacions: escriptures d'una identitat en trànsit", com ara la representació en diverses obres de Jaume Cabré de la memòria en la materialitat de les coses del passat, estudiada en un article signat per Mario Santana, el qual hi veu una resposta literària i ètica per part de l'escriptor barceloní a les escletxes i tensions entre les exigències de la memòria i la història. L'article de Santana ve a engrossir el corpus de treballs acadèmics sobre Cabré, cada cop més necessaris en vista de la dimensió internacional que ha adquirit la seva novel·lística. Ara bé, el text que obre l'apartat és una valenta aproximació de Jordi Larios als conceptes de país de Pla, de petita pàtria d'Espriu i de pàtria de Foix des de l'òptica de la idea de *patrie* de Maurice Barrès, l'escriptor i polític nacionalista i antisemita, que la veu com la fusió de la terra i els morts. Anant una mica més enllà que Larios, en el cas del primer autor esmentat el concepte de l'intel·lectual francès no sols fa que l'obra planiana sigui concebuda com un servei a la terra i un testimoni dels seus morts, sinó que d'alguna manera permet a l'escriptor empordanès "desideologitzar" la pàtria atenent a la seva traïció franquista. I, sense abandonar Pla, passem a un altre estudi, aquest cop centrat en una sola de les seves obres, *Viaje en autobús*, que Enric Bou situa justament com una mostra de la substitució del cosmpolitisme per la vida de pagès que duu a terme l'escriptor. De fet, l'investigador corrobora la tesi de Larios quan assenyala que diversos personatges que l'escriptor evoca en el text "[...] són visitats com si fossin en un cementiri i Pla els escriu el text

de la làpida, les tombes d'un temps desaparegut [...]” (p. 193). De fet, en aquest treball Bou situa l'obra esmentada dins dels esquemes del “tanaturisme”, és a dir, el turisme a llocs de mort, cosa que no desvincula pas *Viaje en autobús* de la qüestió política coetània, sinó que li proporciona una nova dimensió amb una bona dosi de matisos significatius.

Encara en el temps de la postguerra, tot i que des d'una perspectiva i uns interessos prou diferents, Helena Buffery ens presenta un dels articles més sucosos del volum, “Traumatic Translations of *La plaça del Diamant*: On the Transmission and Translatability of Cultural Trauma”, ja que hi articula una sòlida i convincent argumentació sobre les tres traduccions a l'anglès de la novel·la de Rodoreda (*The Pigeon Girl*, d'E. O'Shiel, 1967; *The Time of the Doves*, de D. Rosenthal, 1981; *In Diamond Square*, de P. Bush, 2013). Bàsicament a partir del tractament del final de l'obra en les versions angleses, l'autora entrellaça el component afectiu, el tema de la memòria històrica i la traductologia a fi de posar sobre la taula com es reescriuen i transmeten les funcions del passat. Si bé es té en compte el violentament que sempre suposa una traducció, així com les estratègies dels traductors, que es basen en un posicionament ètic (o terapèutic) en el trasllat interlingüístic del trauma individual o col·lectiu, l'autora conclou que totes tres traduccions focalitzen en la comprensió del text i permeten entrar en una altra identitat a través de la reescriptura d'un trauma cultural. L'article es tanca amb una anàlisi comparativa a tall d'epíleg amb la traducció de Bush de *L'últim patriarca*, de Najat El Hachmi, en què Buffery veu la presència de Rodoreda, amb ressons igualment traumàtics.

L'apartat que clou el volum, “Cultures i identitats polítiques: continuïtats, talls i ruptures”, conté una interessant reflexió de Joan Fuster-Sobreperere sobre la crisi historiogràfica dels anys 80 a Catalunya en el context del procés de normalització cultural, és a dir, sobre els dilemes derivats de la voluntat política de reconstrucció nacional un cop engegades les reformes democràtiques i la maquinària de l'autogovern. En concret, l'estudi parteix de l'article crític de 1982 “Sobre la historiografia catalana”, signat per Miquel Barceló, Borja de Riquer i Enric Ucelay Da Cal, i ofereix una tesi ben nítida: “[...] la normalització va ajudar a precipitar una crisi historiogràfica que s'inscrivía en el marc d'una crisi més àmplia de la història” (p. 242). Necessitada d'un discurs estable sense gaires qüestionaments, allò que l'autor anomena “la nacionalització de masses” en principi havia de posar contra les cordes la pluralitat de visions, estant a més el terreny acadèmic català abonat per la manca de fonaments teòrics desenvolupats en altres zones d'Occident. Com a suport d'aquest procés “nacionalitzador” s'aporta un text que sintetitza les polítiques pujolistes en aquest sentit, alhora que es mostra com l'herència historiogràfica de Vicens Vives i les veus importants de Vilar o Solé Tura van desembocar en un seguit de conflictes de discurs, metodologia i objectius, entre els quals destaca el tema dels orígens

socials del catalanisme. Es tracta d'una qüestió d'indubtable actualitat, ja que, es vulgui o no, l'article s'inscriu en els efectes de l'encès debat sobre la commemoració del tricentenari del 1714, i en concret el polèmic simposi *Espanya contra Catalunya*.

Per la seva banda, Jordi Amat planteja en el seu text una aproximació a l'intent de preservar el llegat del Noucentisme per part d'Albert Manent mitjançant una sèrie de biografies de personalitats il·lustres del moviment, com Riba, Bofill i Mates o Garcés. Es tracta d'una impugnació de les tesis que Amat qualifica de "revisionistes" (Pla, Fuster i els valedors del realisme històric). Ara bé, cal remarcar que la impugnació prové tant del Manent biògraf –amb interessos familiars pel mig, que la seva filiació fa evidents–, com del mateix autor de l'estudi, que no s'està d'emprar superlatius a l'hora de descriure el projecte noucentista. En aquest sentit, mancaria un major grau d'atenció als biaixos presents tant en les crítiques encaparrades envers el Nou-cents i en l'anticarnerisme desinformat, com en l'aferrissament en una ideologia estètica que, com afirma Amat, semblava obsoleta en el context dels anys 60 i 70.

El treball de Josep-Anton Fernández, que enllaça més diàfanament amb al conflicte entre història i normalització, tot i que des d'un punt de vista completament distint que en el treball de Fuster-Sobrepere, també focalitza en una literatura biogràfica amb voluntat de represa, de signe més aviat dretà i intercessora del Noucentisme. En concret, es tracta de l'estudi de l'obra autobiogràfica d'un dels puntals de la crítica literària catalana contemporània: l'activista i pedagog Joan Triadú. Així, Fernández se centra en la construcció identitària d'aquesta *Memòries d'un segle d'or*, una obra en un format apte per a aquest tipus de discurs autodefinidor i justificatiu, com ja el van practicar en les primeres clars de les nostres lletres Jaume I al *Llibre dels Fets* o Lluïa a *Vita coetanea*. Per tant, no ens trobem davant d'una aproximació acrítica a la vida i obra de Triadú, sinó davant d'una afinada anàlisi cultural dels processos institucionals, simbòlics i subjectius que van del resistencialisme a la normalització en el cas del reconegut crític. L'autor de l'article hi aplica el concepte lacanià de sutura, en el sentit que en el text de Triadú s'observa un intent de suturar tant el tall traumàtic entre la cultura catalana del període republicà i la repressió franquista coetània, com –i sobretot– les diferències ideològiques i efectives que aleshores dividien la nostra cultura. Al mateix temps, Fernández explicita el propòsit "normalitzador" de l'intent de restablir una continuïtat amb el Noucentisme anterior a la guerra civil, tot i que deslliurant-se de les connotacions sociopolítiques republicanes que lesionaven el catolicisme liberal de Triadú, a fi de bastir una nova legitimitat per a la cultura catalana del període democràtic. En aquest procés de sutura –que en termes d'una determinada posició ideològica s'hauria anomenat "recuperació", "reconstrucció de ponts trencats" o "reconciliació"– l'investigador detecta la clivella consistent a mirar de "retrobar" institucions culturals, alhora que

s'intenta fundar-les de bell nou. Igualment, posa el dit a la llaga quan subratlla la presència transversal a l'obra autobiogràfica d'un antagonista de la cultura catalana que defineix la qüestió nacional, un antagonista que no és altre que la classe social; justament, la classe social, que ha dut a enfrontaments sempiterns entre sectors del catalanisme, incapaçs d'establir fins avui un discurs i una pràctica interclassistes que satisfacin mínimament els blocs creats.

Finalment, cal destacar la coratjosa tasca de l'editorial lleidatana Punctum –on ha vist la llum el volum– a l'hora de crear un ventall de col·leccions dedicades a la filologia i, més àmpliament, a les Humanitats dels Països Catalans, en col·laboració sovint amb potents grups de recerca d'universitats del Principat. És en aquest marc on s'inscriu amb tots els honors *Funcions del passat en la cultura catalana contemporània*.

Alfons Gregori

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza